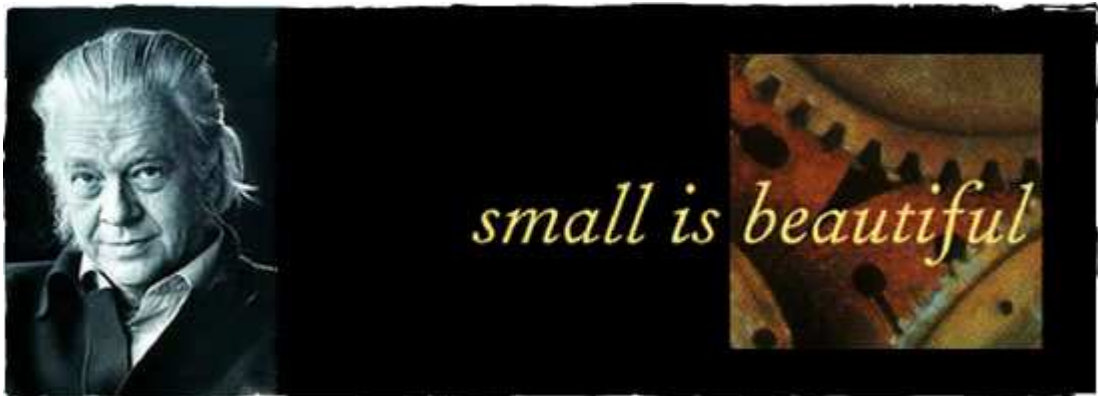

ISMERETLEN ARCÉLEK

A Miskolci Keresztény Szemle rovatot indított „Ismeretlen arcélek” címmel. Ebben a rovatban időről-időre, Magyarországon jórészt ismeretlen XX. századi európai személyiségek életútját, munkásságát kívánjuk bemutatni, akik saját működési területükön kiemelkedőt alkottak, valamint kereszténységüket tudatosan vállalták, azt a közvélemény számára tevékenységükkel, megnyilatkozásaikkal is hitelesítették. Ebben a számban Théodore Monod francia református természettudós és Carl Friedrich Weizsäcker német evangélikus fizikus után Ernst Friedrich Schumacher német származású angol katolikus közgazdász életművét ismertetjük. Bár a 90-es évek elejétől néhány könyve megjelent Magyarországon¹, gondolatai, s főleg keresztény kötődése nemigen ismertek. A tudós életének eseményeire vonatkozó idézetek forrása a lánya, Barbara Wood által írt életrajzi kötet.

ZSUGYEL JÁNOS PHD:

EGY VILÁGPOLGÁR ÚTJA A SZOCIALIZMUSTÓL A KATOLICIZMUSIG: ERNST FRIEDRICH SCHUMACHER (1911-1977)

Ernst Friedrich Schumacher 1911-ben született Bonnban. Édesapja ősei a 14. századtól Bréma Hansa-város tekintélyes patrícius családjaihoz tartoztak, a família első ismert tagja a város polgármestere volt. Nagypja azonban szakított az évszázadokig városhoz hű családi hagyományokkal, s diplomáciai pályára lépett, s az amerikai földrész különböző államaiban, utóbb New York-ban teljesített konzuli szolgálatot. Édesapját iskolai tanulmányai befejezésére Németországba küldték, majd közgazdász professzori állást kapott a Kiel-i egyetemen. Ezt követően Bonn-ban megalapította az egyetem közgazdasági tanszékét, ahol

¹ A kicsi szép, KJK Budapest, 1991. 304. o. Jó munkát! KJK Budapest 1994. 141. o.

köztisztelőben álló és diákjai körében nagy népszerűséget szerzett. 1917-ben meghívást kapott Berlinbe a közgazdasági tanszék vezetésére. Az időközben héttagúvá bővült család letelepedett a főváros egyik elegáns kerületében, s a háborút követő nélkülözések időszakát itt vészelték át. A professzor édesapa tanácsadóként meghatározó szerepet játszott a német infláció 1923. évi letörésében, de a családot sem kímélték a gazdasági nehézségek. A család kecskét tartott és zöldséget termelt a kertben, de takarmány híján a kecskék teje elapadt. Ezután albérlok tartásával egészítették ki jövedelmüket, többek között Balogh Tamás, a később világhírűvé vált közgazdász lord is vendégszeretetüket élvezte. A fiatal Ernst Friedrich Schumacher itt fejezte be 1929-ben középiskolai tanulmányait, majd visszatért születése és kora gyermekora helyszínére, és beiratkozott a bonni egyetemre. Akkoriban ott tanított Joseph Schumpeter professzor, aki a szülői hatás mellett döntően befolyásolta pályaválasztását. Ezután rövid angliai tanulmányút következett, ahol Cambridge-ben rövid ideig John Maynard Keynes tanítványa volt. Ezt követően visszatért Németországba, és megpályázta a Németország, Amerika és a Brit Birodalom szövetségének erősítését szolgáló Celil Rhodes Alapítvány ösztöndíját, melynek segítségével az Oxford-ban folytatott tanulmányokat. Bár a két éves ösztöndíj ideje alatt szakmailag keveset fejlődött, kapcsolatain keresztül megismerte a brit életformát, s a németországi fejleményeket kívülről szemlélve és ezektől távol maradva alakult világnézete. Erről így ír 1933-ban:

„Anglia felmérhetetlenül értékes volt számomra, mivel nemcsak Angliával ismerkedtem meg, hanem megértettem Németországot is.”²

1932-ben Amerikába utazott. Spirituális fogékonyságára jellemző, hogy Albert Schweitzer: Életem és gondolataim és Ortega y Gasset: Tömegek lázadása című könyveit vitte magával a hajóútra, melyek meghatározó élményt jelentettek számára. New York-ban kutatásokat folytatott az amerikai bankrendszer működéséről és az akkori pénzügyi válság kezeléséről, valamint előadásokat tartott a Columbia Egyetem bankárképző intézetében. A hazájától távol töltött öt évet követően, a nemzetiszocialista hatalomátvétel után 1934 tavaszán tért vissza hazájába. Az otthon töltött idő alatt ismerkedett a körülményekkel, édesapja irányítása mellett doktori értekezésére készült a nemzetközi acélipar és szénbányászat tárgykörében. A közgazdasági problémák szokatlan megközelítése itt jelentkezett először. A munkanélküliség leküzdésére javasolta az állam által garantált és fizetett minimálbér bevezetését a gazdaságban, melyet a forgalmi adó befizetési kötelezettségből tarthattak volna vissza a vállalkozások. Így az állami támogatás túlnyomórészt azoknak a vállalkozásoknak jutott

---

² Barbara Wood: E.F. Schumacher, His Life and Thought, Harper & Row Publishers, New York, 54. o.

volna, amelyek munkahelyeket teremtettek, s az ezzel kapcsolatos terhek csak elmaradt adóbevételben jelentkeztek volna, költségvetési túlköltekezést nem eredményeztek volna, de a vállalkozásokat a foglalkoztatás bővítésének megfelelő forgalom bővítésében tették volna érdekeltté. A kreatív ötlet ugyan nem került bevezetésre, de akár máig is megfontolandó megoldási javaslatként értékelhető gazdasági-foglalkoztatási válságok idején. Bár a doktori értekezés az édesapja nézeteivel való egyre jobban elmérgesedő viták miatt nem született meg, a németországi tartózkodás hozadéka a házasság lett. Noha felesége szülei tehetős, beérkezett üzletemberek voltak, akik vállalkozásában a fiatal férj is munkát talált, a németországi politikai légkör hamarosan elviselhetetlenné vált számára. A családi tulajdonban lévő külkereskedelmi vállalkozás kapcsolatain keresztül külföldi munkát vállalt, s ezzel az otthoni viszonyokkal való megalkuvás helyett 1937-től feleségével együtt Nagy-Britanniát választotta tevékenységi térnek, majd végleges hazának. Németországba Hitler hatalmának végéig nem kívánt visszatérni, majd a háború kitörését követően ennek lehetősége is megszűnt. Életének nehéz szakasza következett az emigrációban. Németország megtámadta Nagy-Britanniát, s Schumacher egyszeriben ellenséges idegen lett választott hazájában. Internálótáborba zárták, majd családjával vidéki lakhelyet jelöltek ki számára, ahol fizikai munkával gondoskodott felesége és gyermekei megélhetéséről. Itt kezdett intenzíven foglalkozni a mezőgazdaság közgazdasági problémáival. Arra a megállapításra jutott, hogy a mezőgazdaság legfontosabb nehézsége az emberi tényező minőségéből ered.

„Évszázadokon át negatív kiválasztódási folyamat zajlott. A legkiválóbbak elhagyták a földet és a gyengébbek maradtak hátra. A vidéki lakosság mára kevésbé vállalkozónak, hatékonynak, módszeresnek tűnik számomra, mint a városi lakosság. De a gazdálkodás vállalkozó szellemű, alkalmazkodó és módszeres embereket kíván”³

Véleménye szerint az is gondot jelent, hogy a mezőgazdaság tökeigénye a legkisebb farm esetén is aránytalanul nagy terhet jelent az egyéni vállalkozók számára. Ezért a földek államosítását és mezőgazdasági munkahelyek állami megteremtését tekintette az egyedüli megoldásnak. Két évtizeddel később, India gazdasági problémáival kapcsolatban az alábbi javaslatot teszi:

„A földtől való menekülés problémája sok kormányzatot foglalkoztat. A törvényhozók első reakciója akadályok gördítése az elvagyakozók útjába, vagy lekenyerezésük a maradás érdekében... De azt gondolom, hogy a lakosság földhöz

---

³ Uo. 118. o.

kötése helyett a kormányzatoknak a városi lakosságot kell vidékre visszacsábítani. A mezőgazdaság friss vért igényel.”⁴

A mezőgazdaság problémái mellett a világbéke gazdasági feltételei is foglalkoztatták. Arra a következtetésre jutott, hogy a gazdaságilag erős nagyhatalmak agresszív kereskedelempolitikája okozza a nemzetközi konfliktusokat. A megoldási javaslata az érdekek kölcsönös egyensúlyát célozza.

„Engedjétek meg minden országnak (Németországnak is), hogy olyan politikát folytasson, melyet megfelelőnek tart, nemzeti jövedelmüket elveiknek, vagy elveik hiányában oszthassák fel, a kívánatos foglalkoztatási politikát gyakorolhassák – csak ahhoz ragaszkodjatok, hogy minden állam egyensúlyban tartsa külkereskedelmét, csak annyit fordíthasson külföldi áruk és szolgáltatások vásárlására, amennyi áruk és szolgáltatások külföldre értékesítéséből származik.”⁵

A farmon végzett nehéz munkáját követően fáradhatatlanul dolgozott a nemzetközi pénzügyi rendszert koordináló klíring-központ tervezetén. Erőfeszítései nem voltak hiábavalók. Munkájára felfigyelt John Maynard Keynes, aki hasonló szellemben dolgozott a háborút követő időszak nemzetközi kereskedelmi és pénzügyi rendszere megszilárdításának elvein. 1942-ben állást ajánlottak neki az Oxfordi Statisztikai Intézetben. Ez az állás nemcsak kedvezőbb munkakörülményeket jelentett számára, hanem lehetővé tette tervezetének kormányzati körökben történő ismertetését is. Mire azonban tervezetének publikálására sor került volna, Keynes hasonló gondolatai nyilvánosságra kerültek az *Economica* folyóirat 1943. áprilisi számában, így a nemzetközi pénzügyi rendszer átalakítására vonatkozó Bretton Woods-i megállapodás szülőatyjának John Maynard Keynes számít. Bár tanulmányában csak nevek említése nélkül hivatkozik az elképzelések kialakításában segítségére lévő személyekre, halála előtt rendkívül elismerően nyilatkozott Schumacherről. „Ha valaki örökölheti taláromat, az csak Otto Clarke vagy Fritz Schumacher lehet. Otto Clark bármit meg tud tenni az adatokkal, de Schumacher énekre is fakasztja ezeket.”⁶

A világháború alatt mélyítette el ismereteit az akkoriban népszerű szocialista tanokban. Az államosításban, a tervezésben vélte megtalálni azokat az eszközöket, melyek képesek hatékonyan segíteni a világban található betegségen és szegénységen. Ugyanakkor Németország és a Szovjetunió gazdasági modellje sem volt számára vonzó. Úgy gondolta, hogy a szocialista gazdasági gyakorlatot ötvözni kell a szabadsággal és az emberi jogok

---

⁴ Uo. 119. o.

⁵ Uo. 124-125. o.

⁶ Uo. 135. o.

feltétlen tiszteletével, s azt remélte, hogy Nagy-Britannia lesz a háborút követő időszakban a követendő minta-gazdaság. A szocialista tanok híveként fokozatosan eltávolodott a vallásosságtól. Bár továbbra is kedves olvasmánya maradt Albert Schweitzer, a kereszténység számára túlzottan passzív világértelmezést jelentett, nem a szegényeken és a betegeken kívánt segíteni, hanem a szegénység és a betegség ellen akart harcolni⁷.

A világháborút követően a Brit Szénügyi hivatalban tevékenykedett, nyugdíjazásig vezető statisztikusként dolgozott. Ezen kívül kiterjedt nemzetközi tanácsadói tevékenységet végzett, több fejlődő országban kormánya számára végzett tanácsadói tevékenységet. Burmai tartózkodásának eredménye az ún. „buddhista közgazdaságtan” kidolgozása, melyet a nyugati világ számára is példaadónak tekintett, s főbb felismeréseiben akár keresztény közgazdaságtannak is nevezhetett volna. Az elnevezést az indokolta, hogy tanácsadói felkérését megelőzően burmai megbízói közölték, hogy nem kívánják feladni buddhista örökségüket, s olyan megoldásokat keresnek, melyeknél nem kerülnek ellentétbe a gazdasági és spirituális értékek. A modern nyugati közgazdasági gondolkodás a jólét minden határon túli növelését célozza, s a jólétet a fogyasztás maximálásával azonosítja. Ez szükségképpen vezet az anyagi javak mindenek feletti tiszteletéhez és a spirituális értékek elvetéséhez, így a materializmushoz és az ateizmushoz. A buddhista gondolkodás az emberi elégedettséget célozza, s az ennek eléréséhez elengedhetetlen minimális fogyasztás lehetőségét keresi. A nyugati gazdálkodás a javak előállításához szükséges munkát ráfordításként kezeli, s mindenáron való megtakarításának lehetőségét keresi. Ezzel ellentétben a buddhista szemlélet a munkára az emberi élet teljessége tartozékaként tekint.

„... a munka 1. alkalmat ad az embernek arra, hogy képességeit használja és fejlessze, 2. képessé teszi őt önzésének legyőzésére, amikor más emberekkel együtt egy közös feladat megvalósításán fáradozik, 3. létrehozza az élethez szükséges javakat és szolgáltatásokat.”⁸

Így a gazdálkodás feladata nem a munka mennyiségének minden áron való csökkentése. Ez a nyugati gazdaságban a munkanélküliség tömegessé válásával, s a munkavégzésre képtelenek feleslegessé válásának folyamatával jár. A követendő cél inkább a fáradságos és lélekölő munka száműzése, kreatív és egyéniséget fejlesztő formáinak megtalálása lehetne. A javak előállítása és a munkavégzés sosem kerülhet ellentétbe a természeti erőforrások felhasználásával. A buddhizmusban a szeretet egyetemes parancsa nemcsak az emberekkel szemben, hanem az állat- és növényvilággal, sőt az élettelen környezettel szemben is

---

⁷ Uo. 147. o.

⁸ Schumacher, E. F.: A kicsi szép, KJK Budapest, 55. o.

érvényesül. Az erőszakmentesség ilyen értelmezése a megújuló erőforrások takarékos felhasználására, a nem megújuló erőforrások felhasználásakor pedig lehetőség szerinti visszafordításra ösztönöz, és lehetővé teszi az emberiségnek a környezetével összhangban lévő, fenntartható együttélést. Összefoglalóan az emberek valós igényeihez igazodó szemléletű gazdálkodás a helyi igények helyi erőforrásokból történő kielégítését helyezi középpontba, ahol a tőkeigényes technológiák helyett a munkaigényes megoldások kerülnek előtérbe, melyek a környezet veszélyeztetése nélkül járulnak hozzá az emberi jólét nemcsak anyagi javak fogyasztásán keresztül mért megteremtéséhez. Bár a gondolat buddhista indíttatású, spirituális, értékközpontú szemlélete tagadhatatlan, s a keresztény hagyományú európai társadalomban is alkalmazható és megvalósítandó. A 70-es évek olajválságának idejére Schumacher gondolatai a nyugati ifjúság gondolkodását is meghatározóan formálták, s az előadásait tartalmazó kötet címe – *small is beautiful* – az egyik legnépszerűbb, máig is emlékeztető közgazdasági gondolata volt a XX. század utolsó harmadában. A Times Literary Supplement felmérése alapján könyve a II. világháborút követő időszak 100 legfontosabb közgazdasági jellegű írása között található.

Közben E. F. Schumacher életében számos személyes válság volt. Gyógyíthatatlan betegség következtében elveszítette feleségét, majd másodszor is családot alapított, s számos gyermeke született. Első felesége vallásossága nem érintette meg különösebben, de második házasságában maga is kereste az egyházzal való kapcsolatot. Közgazdasági gondolkodása és a katolikus egyház gazdasággal kapcsolatos állásfoglalásaival, különösen XIII. Leo pápa *De rerum novarum* enciklikájával számos érintkezési felületet talált, így tudatos megfontolás és a lakóhelyén élő lelkésszel ápoltság miatt 1971-ben személyes döntése alapján katolizált és élete hátralévő idejében gyakorló keresztényként élt.

Az igazság és szabadság iránti vágyakozása Németországtól Nagy-Britanniáig hajtotta. A közgazdaságtan kérdéseinek etikai megalapozása iránti érdeklődése, a nyugati országok gazdasági fejlődésének zsákutcás jellege, valamint a fejlődő országok gazdasági tapasztalatai nyomására a gazdálkodás kényszerű paradigmaváltásának prófétájaként tevékenykedett. 1977-ben, svájci előadókörútja közben szívinfarktusban halt meg. Emlékét őrzi a Brit Schumacher Társaság, számos életéről és munkásságáról szóló könyv és tanulmány.